أمهات المصادر العربية

(في الشعر و الأدب و اللغة و النحو و التاريخ و الجغرافيا)

الدكتور عنايت‌الله فاتحي‌نژاد

تهران

١٣٩٣

سازمان مطالعه و تدوين كتب علوم انسانى دانشگاهها (سمت)

مركز تحقيق و توسعهٔ علوم انسانى

زبان و ادبیات عربی ۷

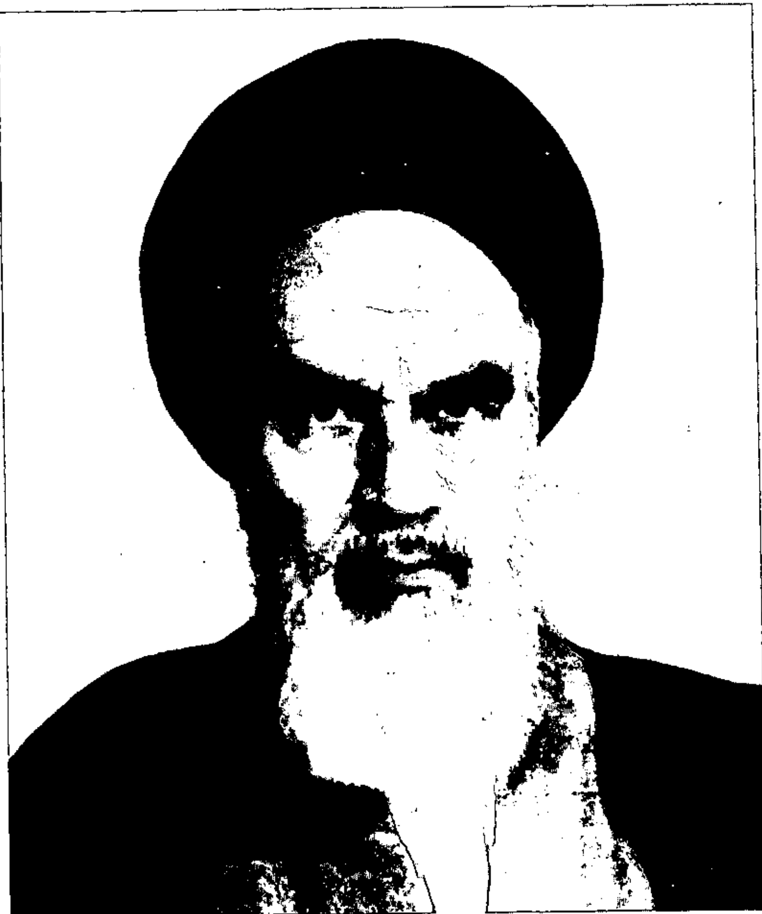
فاتحی‌نژاد، عنایت‌الله، ۱۳۴۰ -
أمهات المصادر العربیة (في الشعر و الأدب و اللغة و النحو و التاریخ و الجغرافیا)/ عنایت‌الله فاتحی‌نژاد. ــــ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی، ۱۳۷۷.
هفت، ۱۵۲ ص. ــ («سمت»؛ ۲۶۸. زبان وادبیات عربی؛ ۷)
بها: ۳۵۰۰۰ ریال. ISBN 978-964-459-268-3
پشت جلد به انگلیسی: Enayatollah Fatehi-Nejad. Main Sources of Arabic Literature.
چاپ اول: بهار ۱۳۷۷، چاپ هشتم: بهار ۱۳۹۳.
کتابنامه: ص. ۱۵۰-۱۵۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
۱. مراجع عربی. ۲. مراجع ــ کتابشناسی. الف. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی.
۲ ف ۴ ع / Z ۱۰۳۵/۸ ۰۱۱/۲۹۲۷
۱۳۷۷
شمارهٔ کتابشناسی ملی ۱۶۴۲۰۷۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
مرکز تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی

أمهات المصادر العربیة
الدکتور عنایت الله فاتحی‌نژاد
چاپ اول: بهار ۱۳۷۷
چاپ هشتم: بهار ۱۳۹۳
تعداد: ۵۰۰
حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»
چاپ و صحافی: افرنگ
قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.
نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.
www.samt.ac.ir info@samt.ac.ir

بسم الله الرحمن الرحیم

ما متخصص می‌خواهیم و اسلام با تخصص موافق است و اسلام در رأس ادیانی است که از علم و تخصص تمجید کرده و مردم را دعوت کرده است.

صحیفهٔ نور؛ ج ۱۴، ص ۲۳۳

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبانی ومسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می‌کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می‌شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در هر کدام از رشته‌های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحبنظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحلهٔ کمال مطلوب آن، باید بتدریج و پس از انتقادها و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «روش تحقیق و مأخذشناسی» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعهٔ دانشگاهی، سایر محققان و دانش‌پژوهان نیز از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحبنظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعهٔ دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

الفهرس

المقدمة

يحتاج الباحث في بحثه العلمي و عمله الدراسي إلى معرفة مصادر موثوقة تساعده فيالحصول علىالمعلومات التي يريدها و هناك فرق كبير بين المصادر و المراجع فالمصدر هوالكتاب الذي وصل إلينا من العصر الذي نريد دراسة أحواله و المرجع يطلق عادة على كل أثر جديد ألف عن عصر قد مضى ـ فيجب على الدارس أن يتعرف علىالمصادر فضلاً عن المراجع قبل أن يبدأ بعمله الدراسي ليكون بحثه أكثر غمقاً و دقّة و رصانة. و مما يؤسف له أن أكثر طلابنا الجامعيين و خاصة في قسم الأدب العربي لايعرفون مصادر معلوماتهم ولاكيفية استعمالها و يغادرون الجامعة دون أن يتحسن وضعهم من هذه الناحية. و من أسباب ذلك أولاً عدم العناية بالتحقيق والدراسة في جامعاتنا و ثانياً فقدان المصادر العربية و صعوبة الحصول عليها في بلادنا. و بما أنّ الخطوة الأولى في التحقيق هي معرفة المصادر، فمنذ توليت تدريس «التعريف بالمصادر» في قسم الأدب العربي في بعض الجامعات كنت أطمح الىٰ تأليف كتاب يساعد الطلاب في معرفة أمهات المصادر العربية حتى أحالت لجنة تأليف الكتب للجامعات (سمت) هذا الأمر الخطير إلي فأقدمت على هذا الكتاب الذي آمل أن يكون قد حقق هدفه.

حاولت في هذا التأليف أن أقدّم لطلاب قسم اللغة العربية و آدابها تعريفاً بالمصادر التي لابد لكل منهم أن يعرفها و بما أنه لم يكن بمقدوري أن آتي بجميع المصادر في شتى مجالات المعرفة، فقد اكتفيت من جميع فنونها بالشعر والأدب واللغة والنحو و التاريخ والجغرافيا. و بعد تمهيد أشرت فيه إلى النهضة التي أدّت إلى تدوين الروايات عند العرب و ظهور الكتب في القرون الإسلامية الأولى، قسمت الكتاب إلى فصول تضم المجموعات الشعرية و أمهات المصادر الأدبية و اللغوية والنحوية و التاريخية والجغرافية. فالتزمت في تعريف كل مصدر من المصادر الترتيب الزمني لأبين إلى حدّ ما حركة النمو و التطور التي حدثت في مجال التأليف على مر العصور. والتعريف بكل كتاب

مقسم علىٰ عدة أقسام: ترجمة المؤلف، وصف منهج الكتاب مع بيان أهم موضوعاته و تقديم نموذج منه كلما اقتضى الأمر لبيان أسلوبه.

أما ترجمة المؤلف فقد حرصت أن تكون موجزة واستعضت عن التفصيل بذكر عددٍ من المصادر والمراجع في هوامش الكتاب لمن يروم المزيد من الاطلاع علىٰ حياة المؤلف. و أما النماذج فقد أوردتها ليطلع الطلاب على أسلوب المؤلف و رأيت إيرادها ضرورة لابد منها لأن الرجوع إلى أصل المصادر صعب بالنسبة لكثير من الطلبة.

و من الواجب على أن اتقدم بالشكر الجزيل لكل من ساعدنى و شجعنى في تدوين هذا الكتاب و لاسيما الاستاذان الدكتور محمدحسن تبرائيان و الدكتور سعيد نجفى اسداللهى، «فجزا هما الله خيرالجزاء».

عنايت الله فاتحي‌نژاد